

ROZPOZNAWANIE GATUNKÓW

Ptaki miesiąca: krukowate

Na świecie żyje ponad 9300 gatunków ptaków i choć niemożliwe jest poznanie ich wszystkich, na pewno warto zwrócić uwagę na te występujące obok nas. W Polsce liczba gatunków przekracza 400, ale duża część z nich to ptaki rzadkie i zalatujące do naszego kraju sporadycznie. Każde wyjście w teren daje możliwość obserwowania około 20, a niekiedy nawet 60 gatunków ptaków. Jednak, żeby nauczyć się je zauważać i rozpoznawać, trzeba poświęcić temu trochę czasu.

Ptaki posiadają charakterystyczne cechy, pozwalające im rozpoznawać się i odróżniać od innych gatunków. Umożliwia to osobnikom własnego gatunku dobieranie się w pary i wychowywanie potomstwa. Sygnałami są różnice w budowie ciała, ubarwieniu, śpiewie, zachowaniu i typie zajmowanego środowiska. Te charakterystyczne cechy, właściwe tylko dla danego gatunku, pozwalają człowiekowi prawidłowo go oznaczyć - to znaczy zdobyć pewność do jakiego gatunku należy obserwowany osobnik.

Rozpoznawanie gatunków i rzetelny zbiór informacji o nich stanowi zrab nauki zwanej ornitologią. Oprócz zawodowych ornitologów, rozpoznawania ptaków uczą się miliony ludzi na całym świecie. Osoby te traktują to zajęcie jako pożyteczną i przyjemną formę spędzania wolnego czasu. Poczynione przez amatorów obserwacje często trafiają do ośrodków naukowych, uzupełniając zbierane przez nie informacje. Oprócz naukowych przesłanek, do poznawania ptaków wiele osób skłania zwykła ciekawość, chęć, by dowiedzieć się na przykład, co to za ptak każdego wiosennego ranka wyśpiewuje piękne melodie w przydomowym sadzie. W odpowiedzi na tego typu pytania może nam pomóc bardziej doświadczony obserwator ptaków, albo dobry podręcznik do oznaczania gatunków (szczegółowe informacje na temat polecanych książek podaliśmy w rozdziale „Prowadzenie obserwacji”).

Nauka rozpoznawania gatunków nie jest trudna, wymaga tylko cierpliwości i czasu. Początkowy okres uczenia się daje obserwatorowi bardzo dużo radości, co krok napotyka on bowiem nowe gatunki i z dnia na dzień jego wiedza rośnie.

Naukę rozpoznawania ptaków należy rozpoczynać od gatunków występujących w pobliżu człowieka. Częste ich obserwacje pozwalają na utwalenie w pamięci podstawowych cech. Gatunki nowe można wtedy opisywać, odnosząc się do dobrze znanych cech gatunków pospolitych. Następujący opis: „ptak nieco większy od szpaka, z dłuższym ogonem, z wierzchu zielonkawo-żółty z ciemniejszymi skrzydłami, dziób czerwony, ale nie tak intensywnie jak u bociana, na kuprze i ogonie wyraźnie żółte plamy, na jasnym brzuchu pionowe ciemne kreski, lata podobnie jak dzięcioły“ daje pewność, że obserwator widział samicę wilgi. Każdy gatunek ma bowiem kilka cech, po których można go stosunkowo szybko rozpoznać bez konieczności opisywania barw i kształtów wszystkich części ciała. Te cechy nazywamy „kluczowymi“. Dla przykładu kluczową cechą tysi jest biała płytka nad dziobem, sójki - błękitne piórka na skrzydłach, dudka - piękny rdzawo-pomarańczowy czub na głowie, a rudzika - pomarańczowa pierś. U wielu gatunków równoczesne zobaczenie kilku cech daje dopiero pewność prawidłowego oznaczenia, jeszcze inne należy usłyszeć, gdyż sam ich wygląd nie wystarcza. Nauka rozpoznawania ptaków polega na obserwowaniu ich przy każdej okazji i ciągłym utrwalaniu wcześniej poznanych cech.

Początkującym radzimy stosować się do następujących zasad:

1. Staraj się zapamiętać i zapisać jak najwięcej cech obserwowanego osobnika.
2. Notuj tylko to, co widzisz - twoja notatka sporządzona w trakcie, bądź zaraz po zakończeniu obserwacji, będzie podstawą do oznaczenia gatunku. Wiele ptaków wykazuje dużą osobniczą bądź sezonową zmienność ubarwienia, której klucze nie są w stanie wiernie oddać, gdyż pokazują zwykle ubarwienia godowe lub typowe dla danego gatunku.
3. Zapisane cechy porównuj z kluczem - nie staraj się uwiarygodnić obserwacji poprzez przypominanie sobie szczegółów, które wydaje ci się, że widziałeś.
4. Krytycznie podchodź do swoich obserwacji - nie staraj się oznaczyć gatunku za wszelką cenę. Za sukces uznawaj prawidłowe oznaczenie gatunku, a nie „wyszukiwanie na siłę“ ptaków rzadkich.

W wypadku obserwacji bardzo rzadkich gatunków ptaków obserwator zgłasza ten fakt do powołanej w tym celu Komisji Faunistycznej Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, w skład której wchodzi uznani w kraju fachowcy w dziedzinie ornitologii. Komisja na podstawie opisów weryfikuje oznaczenie gatunków. Dopiero po jej akceptacji obserwacja zostaje uznana za wiarygodną i możliwą do opublikowania.

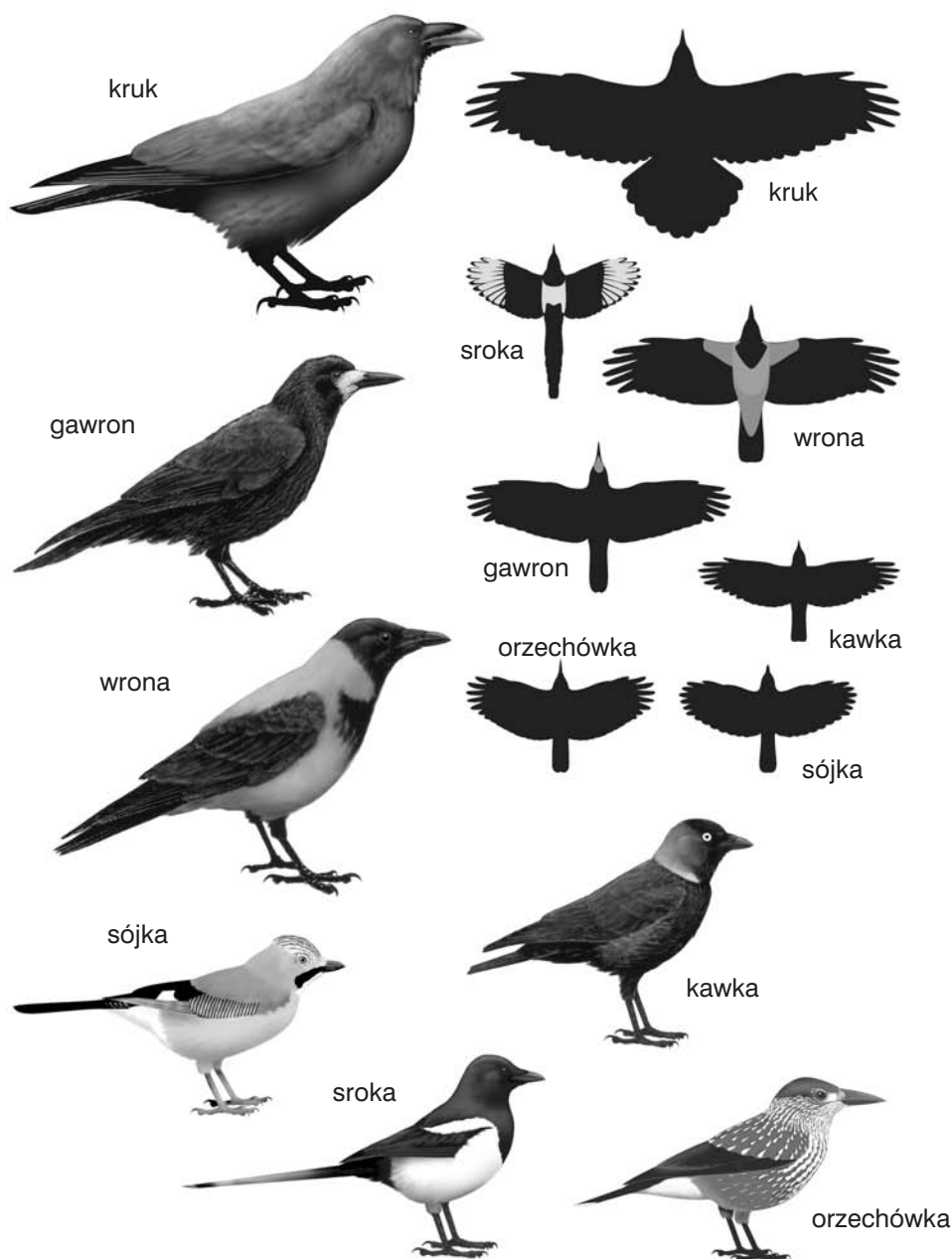
Rozpoznawanie gatunków proponujemy przećwiczyć na przykładzie krukowatych, grupy ptaków blisko związanych z człowiekiem i występujących stosunkowo licznie w różnych porach roku.

W Polsce gnieździ się 7 gatunków krukowatych: kruk, wrona siwa, gawron, kawka, sroka, sójka i orzechówka. Wszystkie odznaczają się specyficzną inteligencją oraz ciekawymi zachowaniami stadnymi (są plastyczne w dopasowywaniu się do otaczającego środowiska oraz zasobów pokarmowych, potrafią działać w grupie). Jesienią przez Polskę wędrują duże stada tych ptaków, część z nich, np. gawrony czy kawki, pozostają u nas na zimę i przebywają licznie w miastach, zwłaszcza w Polsce zachodniej. We Wrocławiu istnieje jedno z największych zimowisk gawrona w Europie. Przebywa tu zimą około 250 000 osobników tego gatunku. Mieszkańcy Wrocławia w zimowe popołudnia są świadkami nieprawdopodobnego zjawiska. Setki gawronów, żerujących w ciągu dnia w mieście i jego okolicy, grupują się w coraz to większe stada i lecą w kierunku noclegowiska, znacząc na niebie czarne „gawronostrady“. Nocowanie w jednym miejscu tak dużego stada gawronów zapewnia im większe bezpieczeństwo oraz wyższą temperaturę otoczenia.

Drugim ciekawym zjawiskiem związanym z gawronami jest ich sposób gniazdowania, polegający na zakładaniu kolonii na drzewach. Ptaki czynią to wczesną wiosną, gdy drzewa nie są jeszcze ulistnione i wtedy łatwo możemy je obserwować. Jest to okres intensywnego budowania lub odnawiania starych gniazd, podczas którego w kolonii panuje nieustanny gwar i ruch. Kolonia zapewnia bezpieczeństwo gnieźdzącym się w niej ptakom. Najczęściej obejmuje wiele drzew, na których znajduje się po kilka gniazd. Rzadziej cała kolonia zgrupowana jest na jednym drzewie (nawet do 30 gniazd). Terytorializm (zachowanie służące obronie określonego obszaru w celu ochrony miejsca rozrodu, żerowiska itp.) par w kolonii ograniczony został do minimum i dotyczy jedynie obrony gniazda. Czasami zdarzają się konflikty, na przykład, gdy ptaki wykradają sobie gałązki na gniazdo. W ostatnich latach gawrony przenoszą się do miast, opuszczając kolonie śródpolne i wsie. Wynika to prawdopodobnie z poszukiwania bezpiecznych miejsc oraz łatwej dostępności pokarmu w postaci odpadków.

Opisy gatunków:

Kruk - największy z rodziny krukowatych, o jednolicie czarnej połyskującej barwie i długim klinowatym ogonie oraz dużej głowie z potężnym dziobem. Odzywa się głośno charakterystycznym „krok krok“.

rozpoznanie gatunków ptaki miesiąca: krukowate

Wrona siwa - siwo ubarwiony ptak z czarną głową, skrzydłami i ogonem. Posiada krótki, ale masywny dziób. Odzywa się znanym powszechnie „kraa“.

Gawron - czarno ubarwiony, z długim smukłym dziobem, u dorosłych z jasnoszarą, nieopierzoną skórą wokół niego. Odzywa się nosowym „aag“, „kchagg“, „koarr“.

Kawka - wielkości gołębia, czarna z szarą głową o czarnej „twarzy“ i czapeczce. Z niewielkiej odległości widać wyraźnie jej białe tęczówki. Odzywa się dźwięcznym, pojedynczym, krótkim „kjak“, „kjajak“.

Sroka - czarna z białym brzuchem i białymi fragmentami skrzydeł. Posiada bardzo długi ogon, wyróżniający ją spośród innych krukowatych. W słońcu ciemne pióra połyskują na zielono. Odzywa się ochryptym „szak szak“.

Sójka - najbarwniejszy z naszych ptaków krukowatych, wielkością zbliżony do gołębia, zamieszkujący lasy i niekiedy duże parki. Cała jasnobrązowa z charak-

terystycznymi niebieskimi piórami na skrzydłach i z białym lusterkiem (fragment drugorzędowych lotek na skrzydle wyraźnie kontrastujący z resztą ubarwienia). Zaniepokojona wrzeszczy „chreee“, często naśladuje głosy innych ptaków np. myszołowa.

Orzechówka - ptak borów zwłaszcza świerkowych. Przypomina sójkę, jest jednak ciemnobrązowa z rzędami białych plamek. W locie dobrze widać wyraźną ciemną czapkę i czarne skrzydła. Odzywa się „kchek“, „kraaa“ lub cichym „arr“, „jaik“, czasem cicho gwizdże i krótko klekocze.

Zadanie 3

Uczniowie po otrzymaniu karty pomocniczej nr 3 starają się rozpoznać w terenie poszczególne gatunki krukowatych i zapisać w wyznaczonych polach daty i miejsca obserwacji.

Zadanie 4

Zadanie polega na sprawdzeniu, czy w okolicy gromadzą się gawrony na noclegowiskach. Należy ocenić ich liczebność i zwrócić uwagę, czy nocują z innymi ptakami krukowatymi. Do zbierania informacji przeznaczona jest karta pomocnicza nr 4.

Zadanie 5

Należy sprawdzić, czy w miejscowościach (dzielnicach) zamieszkanymi przez uczniów istnieje kolonia lęgowa gawronów. W zadaniu istotne jest policzenie gniazd na poszczególnych drzewach. Liczenie gniazd wykonać należy wczesną wiosną (na początku kwietnia), w czasie gdy drzewa nie są jeszcze ulistnione. Jeżeli w danej miejscowości kolonia nie istnieje, należy również odnotować ten fakt na karcie pomocniczej nr 5.

KRUK

Corvus corax

zamieszkwane środowisko	starodrzew
liczba jaj	4 - 6
okres wysiadywania jaj	20 - 23 dni
rozpiętość skrzydeł	115 - 135 cm
masa ciała	1,1 - 1,5 kg
położenie gniazda	wierzchołki wysokich drzew
materiał gniazdowy	gałęzie drzew, perz, korzonki, trawa, mech, ziemia

WRONA SIWA

Corvus corone cornix

zamieszkiwane środowisko	zadrzewienia w pobliżu pól i terenów wilgotnych
liczba jaj	4 - 6
okres wysiadywania jaj	18 - 21 dni
rozpiętość skrzydeł	86 - 100 cm
masa ciała	0,7 kg
położenie gniazda	wierzchołki wysokich drzew
materiał gniazdowy	gałązki, glina, ił, perz, trawa, mech, sierść

GAWRON

Corvus frugilegus

zamieszkiwane środowisko	zadrzewienia śródpolne, osiedla ludzkie
liczba jaj	2 - 5
okres wysiadywania jaj	17 - 20 dni
rozpiętość skrzydeł	84 - 100 cm
masa ciała	0,4 kg
położenie gniazda	wierzchołki drzew
materiał gniazdowy	gałązki, ziemia, ił, glina, korzonki, mech, trawa

KAWKA

Corvus monedula

zamieszkiwane środowisko	stare drzewostany, parki, osiedla ludzkie, ruiny, skały
liczba jaj	5 - 6
okres wysiadywania jaj	17 - 19 dni
rozpiętość skrzydeł	62 - 72 cm
masa ciała	190 g
położenie gniazda	dziuple, szczeliny muru, nieczynne kominy, poddasza, wieże
materiał gniazdowy	gałązki, ziemia, wełna, sierść, suche trawy

SROKA

Pica pica

zamieszkiwane środowisko	zadrzewienia, osiedla ludzkie
liczba jaj	4 - 7
okres wysiadywania jaj	17 - 18 dni
rozpiętość skrzydeł	52 - 58 cm
masa ciała	200 g
położenie gniazda	wierzchołki drzew, górne partie krzewów
materiał gniazdowy	gałązki, glina, il, piasek, korzonki, trawa, pióra

SÓJKA

Garrulus glandarius

zamieszkiwane środowisko	drzewostany, lasy, parki, zadrzewienia śródpolne
liczba jaj	8 - 10
okres wysiadywania jaj	16 - 17 dni
rozpiętość skrzydeł	52 - 58 cm
masa ciała	140 - 190 g
położenie gniazda	drzewa
materiał gniazdowy	gałązki, korzonki, trawy

ORZECZÓWKA

Nucifraga caryocatactes

zamieszkiwane środowisko	drzewostany iglaste
liczba jaj	2 - 4
okres wysiadywania jaj	17 - 19 dni
rozpiętość skrzydeł	52 - 60 cm
masa ciała	200 g
położenie gniazda	drzewa
materiał gniazdowy	gałęzie, zbutwiałe drewno, mech, trawa, pióra